

Vahva perustutkimus Lapin historiasta

Matti Enbuske: Vanhan Lapin valtamailla. Asutus ja maankäyttö historiallisen Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuun. Bibliotheca Historica 113, SKS, Helsinki 2008. 570 s.

■ Matti Enbusken Oulussa ke-
säkuussa 2008 tarkastettu väi-

töstutkimus on näinä päivinä poikkeuksellinen useista syistä. Ensinnäkin tutkimusalue on harvinaisen laaja, toisekseen tarkastelujakso poikkeuksellisen pitkä ja kolmanneksi työn tulokset nykyajan ihmisiä monin tavoin askarruttavia. Tutkimustehtävä on ollut haastava ja suuresti kiinnostusta herättävä, eikä vähiten siksi, että siinä käsitellään usean nykyisen kansallisvaltion alueella asuneiden ihmisten historiaa.

Tavoitteena on sängen väljästi tutkia Kemin Lapin ja Tornion Lapin Enontekiön asutusta ja maankäyttöä. Tämä on perusteltua kokonaiskuvan saamiseksi ja yksinkertaisesti siksi, että työ rakentuu viranomaisaineistojen varaan. Tutkimusjakso tuntuu paremminkin laajenevan sitä rajaamaan pyrittäessä (s. 14). Enbuske esittää neljä laajaa pääkysymystä: (1) asutuksen muodostuminen, (2) maankäytön ja elinkeinojen suhde, (3) valtion rooli asutuksessa ja maankäytössä sekä (4) verotus lappilaisissa ja kohdepitäjissä.

Kirjoittaja pohtii saamelaisen ja lappalaisen käsitteen erilaisia määritelmiä johdantoluvussa ja osoittaa, ettei historian tutkija voi tyytyä nykyajan käsitteisiin menneisyyttä analysoidessaan. Tietynlainen ”käsitesensitiivinen” näkökulma on ollut tarpeen ja avoimen kriittinen suhtautuminen tämän päivän määrittäisiin hede-
delmällistä. Sen sijaan merkittävaksi toimijaksi havaittu *valtio* saa vähän huomiota, nimenomaan aikalaisten näkökulmasta. Sivun 31 kuvio visuaalisoi oivallisesti tutkimuksen neljää keskeistä osa-aluetta tai kontekstia eli olemassa olevaa

asutusta, väestöä, luontoa sekä hieman epämääräiseksi jäävää ”yhteiskuntaa”. Valtio näyttää olleen yhteiskunnan synonyymi. Joka tapauksessa valtio määrittä mahdollisen rajoja, joiden puitteissa Lapin asukkaat pystyivät elinkeinojaan harjoittamaan. Lisäksi suuri osa lähdeaineistosta on ylipäättään syntynyt valtion toiminnan seurauksena tai sen vaatimuksesta. Varhaismodernin valtion laajempi pohdinta olisi entistään vahvistanut tekijän teesiä valtion yliherruudesta ja sen vaatimusten oikeudenmukaisuudesta tarkastellulla jaksolla. Koska valtion olemus on osin aukikirjoittamatta, niin myös hallitsijat eli kuningas ja keisari esiintyvät toisinaan turhan konkreettisina käsitteinä, vaikka kyse oli Kuninkaallisesta Majesteetista tai valtaneuvostosta, autonomian aikana taasen senaatista.

Esitys jäsentyy johdannon jälkeen kuuteen laajaan pääluokkuun, joita voinee kutsua määreillä ”esivaltiolaisen asutuksen aika”, ”valtion normatiivinen toiminta”, ”valtion käytännön toiminta, ml. verotus”, ”asutus”, ”porosaamelaisuus” sekä ”elinkeinot”. Viimeisenä on laaja synteesi tutkimuksen päätuloksista. Temaattisen ja kronologisen jaksotuksen yhdistäminen on onnistunut ratkaisu, vaikka täysin probleemeita ei olekaan selvitty. Silti vain johdantoluvun sisäinen jäsenitys antaa aihetta mainittavampaan kritiikkiin, sillä aikaisemman tutkimuksen eri näkökulmat olisi voitu koota yhteen, ja käytettyjen tutkimusmenetelmien sekä lähteiden vuorovaikutuksen uloskirjoittamisessa monisanaisempi

esitys ei olisi ollut pahitteeksi. Nyt osuudet ovat hajallaan tai jäävät ulkokohtaisiksi, sillä tekijä ei avaa omaa lähdetyökä-lupakkiaan lukijan arvioitavaksi. Sinänsä aineiston käsittelyssä ei ole moitittavaa, päinvas-toin.

Enbuske käyttää keskeistä kirjallisuutta historian lisäksi monelta lähitieteenalalta. Silti kaipasin esimerkiksi 1700-luvun tutkimuksessa tärkeän *Centralmakt och lokalsambäl-le* -projektin tuloksia tai ainakin näkökulmia, sillä hankkeen havainnot olisivat entisestään auttaneet suhteuttamaan Lappia koko valtakunnan tilanteeseen. Muista aihepiiriin tutkijoista mainittakoon vaikkapa Harald Gustafsson, Eva Österberg, Nils Erik Villstrand, Kimmo Katajala sekä useat Upsalan yliopiston soti-lasvaltio-näkökulmaa korostaneet tutkijat, joiden osin hyvinkin erilaisista lähtökohdista hallitsevien ja hallittavien suhdetta tarkastelevista töistä olisi ollut hyötyä tutkimusalueen toimintoja suurempiin kokonaisuuksiin sovitettaessa. Käsittelemällä vuorovaikutusta – oli se sitä aidosti tai vain lainausmerkeissä – paikallisten asukkaiden toimintamahdollisuudet maankäytön ja asutuksen sekä elinkeinojen osalta olisivat tulleet voimakkaammin havaittaviksi – silloinkin kun lähdeaineistoista ei tunnu löytyvän mitään.

Enbuske ei viittaa historiallisen sosiologian näkökulmiin, vaikka ne pyrkivät selittämään asioita pitkällä aikavälillä ja makrotasolla, toisinaan samaan tapaan ”totaalisesti” kuin tekijäkin. Suuntauksen keskeisistä edustajista ainakin vastikään

edesmennyt Charles Tilly ja suomalaisista Heikki Kerkelä ovat historiaorientoituneita ja historiaa ymmärtäviä sosiologeja. Historiallista sosiologiaa olisi kenties voinut hyödyntää ainakin esitystavan systematisoinnissa ja työekonomiassa. Sinänsä tulokset eivät olisi muuttuneet. Valittua empirististä ja ”teoriatonta” käsittelytapaa joku saattaa kutsua vanhahtavaksi, mutta kyseisen aihepiiriin tutkimustilanteessa nämä seikat ovat vahvuuksia.

Tekijä käyttää suurten rakenteiden selvittämiseen korostetusti historiantutkimuksen perinteisiä menetelmiä. Rakenteita tutkitaan ylhäältä alaspäin, mitä strategiaa käytetyt lähteet tukevat. Saamelaisen ja talonpoikaisen asutuksen historia ja aikalaisten toimintatavat nähdään rinnakkaisina, ja ”moni-osaamisen” tai ”monikärkisen selviytymisstrategian” havaitseminen on tärkeä huomio.

Tutkimus perustuu laajaan, perusteellisesti läpikäytyyn tutkimusaineistoon. Riittävän systemaattinen, tärkeimmät painamattomat paikallis- ja keskuks-hallinnon aineistot käsittävä lähde-työ viimeistään erottaa Enbusken muista samaa temaattikkaa tarkastelleista tutkijoista. Kirjoittaja on myös uudelleen arvioinut suuren määrän tärkeintä normatiivista aineistoa. Mittavan lähteistön rungon muodostaa vähintään 16 erilaista lähde-ryhmää, joista tärkeimpiä ovat maa- ja veronkantokirjat, seurakunnallinen aineisto, tuomiokirjat sekä lääninhallinnon aineistot. Mikä tahansa edellä mainituista riittäisi melkein pä yksinään taval-lisen väitöskirjan lähdepohjaksi.

Matti Enbuske osoittaa, kuinka kysymys Lapin asuttamisesta ja maankäytöstä on monin tavoin politisoitunut, muuttunut osin myyttiseksi sekä monipuolisesta lähde-aineistosta tehtyjen havaintojen vastaiseksi. En toista hänen tulkintojaan, vaan kehotan tutustumaan kirjaan. Kiintoisista tuloksista mainittakoon silti esimerkinomaisesti seuraavat:

- elinkeinojen pitkän aikavälin jatkuvuus
- paikallisyhteisöjen selviytymisstrategiat, kuten monen elinkeinon yhtä aikaa harjoittaminen
- saamelaisten eli aikalaissäsitteistössä lappalaisiksi nimettyjen ryhmien dynaamisuus suhteessa aiemmin esitettyyn ”primitiivisyyteen”
- valtion toimien johdonmukaisuus elinkeinojen ja verotuksen kehittämisessä
- valtion tarjoamien etujen ”tasa-arvoisuus” eri asuttajaryhmien välillä
- elinkeinojen harjoittamisen ”vapaus” Lapissa, kun aiemmin on esitetty saamelaisilla olleen yksinoikeus elinkeinotoimintaan
- Lapin verouudistusten suhteutuminen muualla valtakunnassa tapahtuneisiin veroreformeihin
- verotuksen huomattava keveys tutkimusalueella ja se että saamelaisten maksamat verot eivät olleet maaveroja
- valtion jatkuva ja koko ajan voimassa ollut ylimiestusoi-keus sekä valtion näkemys lapinveromaista kruununluontoisina
- isojakojen ”reiluus” paikallisyhteisöille sekä niiden valtakunnallinen tavanomaisuus

- asutusplakaattien suhteellisen merkityksen vähentyminen tutkimuksen tuloksena
- elinkeinoihin liittyvien konfliktien olemassaolo ja niiden erilaiset muodot

Matti Enbuske suhteuttaa Lapin suurempiin kokonaisuuksiin, jolloin monet aiemmin aivan erityisiltä näyttäneet ratkaisut tasapäistyvät muiden ratkaisujen joukkoon. Niinpä yksittäiset asiakirjat kuin tietyt viralliset normitkin asettuvat aiempaa paremmin omille paikoilleen. Enbuske on kokonaiskuvan laatija, vaikka ahkeran lähdeanalyysin vuoksi se tapahtuukin joskus vaikeimman kautta. Empiirisen aineiston tinkimätön läpikäynti on työn nimenomainen vahvuus. Tekijä korostaa tutkimusalueensa, aiheensa ja aikansa moninaisuutta ja pyrkii eroon mustavalkoisista dikotomioista, joita aihepiirin tutkimuksessa on riittänyt. Pitkän tarkastelujakson ja vahvan empiirisen perustan tuomalla varmuudella kirjoittaja korostaa jatkuvuutta ja muutosten hitautta. Tutkimus sisältää runsaasti uusia tuloksia ja rohkeita tulkintoja, jotka ovat jo nostaneet vilkkaan keskustelun. Mitä ilmeisimmin keskustelu tulee eri yhteyksissä jatkumaan.

Petri Karonen